MITUL – COMPONENT AL CULTURII ETNICE

Valentina URSU

Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”

Myth – component of ethnic culture

This article presents the definition of myth as one of the important components of ethnic culture. Some ancient mythical systems are analyzed: Egyptian, Mesopotamian, Indian, Greek, Roman. It is found that in later historical epochs, with the systematization and recognition of the value of scientific knowledge, the merit of the myth of exemplifying reality becomes more and more plausible, remaining as a value at the level of aesthetic exercise. All world and national religions, as institutional exponents of some myths to the detriment of others, have had a confrontation with mythological phenomena. It is emphasized that through the existence of myths, the human being has managed to evolve. With the help of myths, man maintains his origin. Through the presence of myths the human being is organized in society. It is mentioned that myth is not only the first form of culture, but also man's change of the spiritual life, which is preserved even when the myth loses its absolute importance. Myth is the oldest system of values. Thus, culture evolves from myth to knowledge, from imagination to law.

Keywords: myth, thinking, culture, adaptation, value.

Cultura populară reprezintă o parte importantă a culturii naționale, a cărei cercetare este necesară deoarece ne oferă cunoștințe pe care nici un alt domeniu cultural nu le poate pune la dispoziție și care spune mai mult despre trecutul cultural al unui popor. Mitul este unul din elementele structurale ale culturii etnice, ce a avut un rol foarte important în epocile anterioare, dar care și astăzi rămâne a fi prezent în diverse forme.

Toate manifestările exprimate, în plan spiritual sau în plan material, se subordonează unor coduri aproape invariabile, respectate cu sfințenie de către toți componenții unui grup etnic. În fond, o realitate produsă de oameni pentru propria lor orientare în contextul valorilor propuse de lumea înconjurătoare, are ca justificare și unic scop perpetuarea identității lor etnice. Simpla recunoaștere a existenței codurilor comportamentale care funcționează în cadrul unui grup uman, tradițional structurat, nu este însă suficientă, atâta timp cât nu sunt puse în evidență și mecanismele care fac posibilă acroșarea elementelor componente în lanțuri simbolice, apte să dezvolte și să comunice mesaje, înțelese și acceptate de către comunitatea umană căreia îi sunt adresate. Practic, mesajele joacă același rol pe care îl are orice limbă vorbită de un număr mai mare sau mai mic de oameni, aceasta fiind una dintre caracteristicile definitorii ale unei etnii (Taloș 2001: 11).

Pentru a înțelege mai bine semnificația miturilor e necesar să evidențiem factorii care au favorizat apariția lor, locul și rolul acestora în comunitățile etnice.

Așadar, ce sunt miturile? „Miturile sunt povestiri despre originea lumii și a fenomenelor naturii, pe care membrii unei societăți le transmit din generație în generație din timpuri străvechi” (Bonte 2007: 438). „Pentru noi mitul este un elaborat al logicității gândirii mitice permanent active în cultură, indiferent de nivelul

stadial-istoric al acestei gândiri”, iar „Gândirea mitică nu este o formă simplă de gândire, mai presus gândirii științifice, ci o componentă permanentă a gândirii globale” (Vulcănescu 1985: 18-19).

Pentru Claude Léve-Strauss mitul este produsul imaginației creatoare a omului, a cărui „gândire construiește modele logice de cunoaștere și de integrare prin cunoaștere în viața naturii. În această perspectivă mitul poate fi interpretat ca: revelator al sentimentelor fundamentale ale unei societăți; tentativă de explicare a fenomenelor misterioase (astronomice, meteorologice ș.a.); reflectare a structurilor sociale, raporturilor sociale; emanând sentimentele societății primitive. Miturile înseamnă spiritul, care le elaborează cu ajutorul lumii, din care el însuși face parte” (Dubuisson 2003: 118-119).

Mircea Eliade susține că este „greu să se dea mitului o definiție acceptată de toți savanții și care să fie în același timp accesibilă nespecialiștilor”, pentru că este imposibil ca „o singură definiție să fie susceptibilă să îmbrățișeze toate tipurile și toate funcțiile mitului, în toate societățile arhaice și tradiționale. Mitul este o realitate culturală extrem de complexă, care poate fi abordată și interceptată în perspective multiple și complementare”. În accepția lui „mitul este povestea unei faceri”, a unui început, a unei geneze, care relatează istoria sacră a unor ființe supranaturale care au creat totul. De aceea exprimă un „model exemplar al tuturor activităților omenești. El dezvăluie, deci, istoria sacră a începuturilor gândirii omenești”. E un act de „cunoaștere de ordin exoteric însoțită de o putere magico-religioasă”, iar „mitul exprimă, scoate în relief și codifică credințele, salvgardează și impune principiile morale, garantează eficacitatea ceremoniilor rituale și oferă reguli practice ce urmează să fie folosite de om” (Eliade 1978: 5-6).

După Mircea Eliade, în compoziția unui mit intră: un mister genetic, un adevăr aprioric, o tehnică a povestirii orale care relatează evenimentele din trecut. El consideră că mitul este o narațiune despre ființe fantastice care personifică forțe ale naturii și ale societății. Mitul povestește „o istorie sacră, relatează un eveniment care a avut loc într-un timp primordial, în timpul fabulos al începuturilor. Altfel spus, mitul povestește în ce chip, datorită faptelor deosebite ale unor ființe supranaturale, o realitate a dobândit existența, fie că e vorba de realitatea totală, de Cosmos, fie numai e un fragment al ei. Mitul este, deci, o povestire despre o creație” (Eliade 1978: 12).

Mitologul Victor Kernbach menționează că miturile pot fi memorabile (care înregistrează marile „întâmplări” ale comunităților umane: interferența erelor, omul primordial, revelația inițială, evenimentele insolite, invenția uneltelor, modificările condiției umane, războaiele cerești, potopul și reconstrucția universului postdiluvian), fenomenologice (încercând răspunsuri la marile întrebări ale ființei umane: actul cosmogonic, antropogonia, escatologia, repetiția manifestărilor naturii, regnurile fabuloase, cadrul astral, elementele – apa, focul, pământul, aerul), cosmografice (teogonia, panteonul, lumile coexistente – divină, umană și demonică) și transcendente (asupra contradicțiilor existențiale: eroul arhetipal, suprastructura demonologică, destinul, universul dual, simbolurile condiției umane, viața și moartea, aria timpului) (Kernbach 1985: 367).

Deci, mitul este o povestire alegorică, o legendă populară, referitoare la vremurile îndepărtate, despre eroi și evenimente sau despre originea și destinul unor lucruri, transmisă generațiilor pe cale orală. Apărând ca o reprezentare imaginară a unui obiect, ființă, fenomen etc. în raport cu lumea obiectivă, mitul, în general, se limitează la un singur fapt real sau fictiv, cu implicații magice sau poetice. Unii cercetători consideră că ele stau la baza multor epopei (ex. epopeile homerice, vedice, hinduse, epopeea lui Ghilgameș). Miturile, în general, relatează nu numai originea lumii, a planetelor, a animalelor sau a ființei umane. Ele cuprind toate evenimentele primordiale în urma cărora ființa umană a devenit ceea ce este astăzi.

Majoritatea popoarelor antice au avut sisteme mitologice bogate.

Egiptenii au creat numeroase mituri, păstrate în textele piramidelor, textele sarcofagelor, papirusuri, inscripțiile murale ale templelor. „Concepția mitologică egipteană” e concepția cu ajutorul căreia egiptenii încercau să-și explice prin noțiunile cunoscute de către ei, evenimentele și faptele, considerate ca aparținând „lumii divine”. Expresia „lumea divină” include în sine tot ceea ce nu poate fi pătruns și înțeles de rațiunea și sensibilitatea umană. Fenomenele naturii puteau fi explicate prin intermediul anumitor simboluri, care nu erau altceva decât rezultatul încercărilor omului de a exprima un oarecare element al lumii divine în categorii umane, ce țineau de logica și de percepția senzorială. Cu 3000 de ani î.e.n. egiptenii își dădeau seama de acest lucru și nu acceptau simbolul ca o copie fidelă a ceea ce reprezintă el.

Cele mai cunoscute mituri sunt dedicate divinităților principaleenerate de toți egiptenii: Amon-Ra (zeul soarelui), Osiris (stăpânul lumii de apoi), Isis (zeița fertilității), Horus (zeul luminii), Sehmet (marea putere), Tot (zeul înțelepciunii, protector al scribilor) etc. Egiptenii își reprezentau zeii în chip de om (Ptah, zeul creator), de animal (Sehmet, în chip de leoaică) sau mixt (Anubis, stăpânul lumii de apoi, jumătate om, jumătate șacal) etc. (Helft 2004: 78-94). În cinstea zeilor se organizau serbări, procesiuni, care includeau mai multe ceremonii (Rubinstein 2008:10-11).

Dintre mai multe mituri mesopotamiene păstrate până astăzi se remarcă Mitul lui Ghilgameș (Epopeea lui Ghilgameș 2004) și Mitul potopului. Mitologul Victor Kernbach susține că, chiar dacă de la o etapă etnică la alta a devenit mai subtilă, mai poetică, mitologia mesopotamică a rămas unitară prin registrul constant al miturilor esențiale, iar religia – de la sumerieni la asirieni – a fost fidelă unui pragmatism dur, destinat în primul rând să justifice divinitatea regalității absolute și ideea despre o omenire creată de zei ca o pepinieră de slugi pentru uz divin (Kernbach, 1995: 412-413). Sumerienii au creat un panteon ierarhic organizat, în fruntea căruia se aflau patru zei creatori: An (cerul), Enlil (zeul atmosferei), Enki (creatorul omenirii și civilizației), Ninlil (zeița dragostei și ocrotitoarea fertilității terestre). Panteonul sumerian se va menține cu mici schimbări în perioada akkadiană, în Babilon și Asiria. Regii pretindeau un statut deosebit în societate, reieșind din apropierea lor de zei. Astfel, pe lespezea de bazalt gravată cu legile lui Hammurabi (secolul al XVIII-lea î.Hr.) este reprezentat zeul soarelui din mâinile căruia regele primește legile.

În India, textele sacre, Vedele, ne-au transmis variate tradiții cosmogonice – dintre care în RigVeda cosmogonia este prezentată ca o metafizică. Miturile antropogonice descriu creația primului om, fiul cuplului primordial Cerul și Pământul – Manu. El este și cel dintâi rege al neamurilor ariene, care a statornicit obiceiurile și toate rânduielile oamenilor, prin urmare și practicile sacrificiilor și ofrandelor. Mitologia vedică a evoluat, luând forma hinduismului. Cele mai cunoscute mituri sunt reflectate în epopeile indiene – Mahabharata și Ramayana. Hindușii cred că la început era haos. Brahman, sufletul Universului, a provocat mișcarea, care la rândul său a făcut să apară trei zei principali: Brahma, Vișnu și Șiva. Doctrina mitologică introduce noțiunea reîncarnării. Toate lucrurile, ființele și sufletele se supun unei legi supreme, dharma, trecând din unele în altele, conform meritelor lor. Omul, la fel, este prizonierul ciclului de reîncarnare, al mișcării. Pentru a progresa omul trebuie să se purifice permanent.

Mitologia greacă își are originea în certitudinea omului că deasupra umanității există puteri care depășesc posibilitățile umane, trezind uimire și admirație. Ea este una din mitologiile cele mai temeinic prelucrate poetic (Homer, Hesiod, Pindar, Platon, Lukian). Ideea libertății în mitologia greacă este limitată de ideea libertății faptelor umane: zeii nu au putere absolută, putând fi amăgiți de alții zei sau chiar de oameni. Între lumea zeilor și lumea oamenilor există un sistem de relații permanente în ambele direcții, lumea zeilor rămânând deasupra lumii umane numai prin diferența de putere și prin imortalitate (Ursu 2011, 118-119).

Hellada și-a recompus o mitologie în care tragicul și comicul (reluat cu forță de filosofi, de poeți tragici și de comedioграфи) sunt menite a deruta de fapt ideea condiției umane, reproducând prin anecdotizarea maximă a miturilor despre zei și eroi, modele de satisfacții zilnice, de concentrare a atenției vitale asupra acestei lumi și acestui moment. Subiectele mitologice au reflectat, totodată, și sentimentele oamenilor: frica, disperarea, avântul eroic, bucuriile lor.

Romanii venerau un număr mare de zei, circa 30 000. Ei considerau că în spatele fiecărui lucru se afla un zeu, ceea ce explică numărul lor impunător. Printre zeii care se bucurau de cea mai mare venerație se numărau Larii, ocrotitori ai bunurilor și ai persoanelor, zeul Ianus – ocrotitorul oricărui început și sfârșit. Romanii au adoptat zeii grecești, asimilându-i propriilor divinități și constituind un panteon greco-latin, care era dominat de triada de zei Jupiter, Junona, Minerva. Orice familie avea un cult propriu, pe care îl conducea pater familias. Romanii venerau divinitățile căminului familial, Larii și Penatii, și spiritele strămoșilor, Manii. Pater familias întreținea focul în vatra de pe altarul casei și îi onora pe zeii Lari și Mani (Marianescu 2008: 144). Cultul public nu putea fi despărțit de viața cetății, deoarece toată viața politică era legată de rituri, culte, iar magistrații erau și preoți. Ei nu trebuiau să neglijeze nici o divinitate, din teama de a-i atrage furie și să urmeze cu minuțiozitate riturile.

Mitul, în ansamblu, este un substituent sărac în adevăr, dar spectaculos în prezentarea întrebărilor, în sens larg, cu privire la geneză. Acesta este produsul unor formațiuni culturale destul de evolute pentru a descoperi necesitatea unor răspunsuri existențiale, dar insuficient pregătite pentru a discerne realitatea obiectivă de subiectivismul dorit prin rezolvarea mitică. Astfel, mitul și gân-

direa mitică fac parte din copilăria societății umane, în care definirea binelui și răului au corespondent demiurgic.

Odată cu sistematizarea și recunoașterea valorii cunoașterii de tip științific meritul mitului de exemplificare a realității devine din ce în ce mai plauzibil, rămânând ca valoare la nivel de exercițiu estetic. Toate religiile mondiale și naționale, ca exponente instituționale ale unor mituri în detrimentul altora, au avut o confruntare cu fenomenele mitologice, defăimându-le pe cele neconforme sau adaptându-le pe cele imposibil de distrus. Concomitent, acestea, pe fondul nevoii de răspuns a oamenilor, au creat alte nenumărate mituri, ce fie au venit în completarea celor vechi, fie au contrazis prezumpțiile acestora, oferind alte soluții, la fel de demiurgice și imposibil de validat.

Care este rolul miturilor astăzi?

Considerăm că prin existența miturilor, ființa umană a reușit să evolueze. Cu ajutorul miturilor omul își păstrează originea și organizează societatea. Cu ajutorul miturilor omul trăiește și prosperă după anumite reguli.

Particularitățile mitului în societatea contemporană sunt următoarele:

- Mitul asigură o sarcină concretă, precum pretenții teritoriale, autonomie politică sau tendința de a păstra moștenirea culturală.

- Miturile nu recunosc diversitate de interpretări, ele se bazează pe stereotipizarea realității trecute sau actuale. Ele simplifică realitatea.

- Mitul creează premise pentru apariția simbolurilor și ritualurilor, care au pentru oameni o importanță enormă. El este orientat spre trecut și viitor și ignoră total prezentul.

- În miturile din epoca contemporană se întrevide un declin și descompunere morală, iar eroismul și faptele glorioase sunt asociate cu trecutul îndepărtat. Trecutul eroic automat trebuie să asigure poporului un viitor prosper.

- Pentru explicarea schimbărilor actuale miturile sunt obligate să se refere la factori externi și îi caută în cataclisme naturale, războaie, migrații. Multe concepte atrag o mare atenție „răului universal”.

În centrul atenției popoarelor se află evenimentele legate de patrie, formarea și înflorirea statalității proprii, marile cuceriri, sau o catastrofă îngrozitoare, ce a întrerupt dezvoltarea aceluiași popor. Primul din aceste momente legitimează dreptul la teritoriul dat, cel de-al doilea – dreptul la constituirea statalității, iar cel de-al treilea și al patrulea permit să ocupe un loc merituos în comunitatea contemporană a popoarelor.

În istoria fiecărui popor sunt momente cruciale cu care el își asociază soarta. De exemplu, pentru portughezi aceasta este perioada Marilor Descoperiri Geografice, pentru mongoli și turci – Imperiul lui Genghis Khan, pentru georgieni – domnia reginei Tamara, iar pentru noi – epoca lui Ștefan cel Mare.

Societatea modernă, insuficient cultivată științific la nivel mediu, nu este lipsită de mitizare. Au apărut mituri urbane, moderne, ce oferă fantastice răspunsuri în același ton spectacular, dar lipsit de dovezi sau cu interpretări defectuoase. Aici amintim miturile ce pot sta la baza unor noi religii: presupusa existență a extraterestrilor pe Terra, a bioenergiei, teoria conspirației mondiale sau universale, influența astrelor, memoria apei etc. Unele sunt preluate și prelucrate din mituri

mai vechi, din religii, convingeri sau insuficientă cunoaștere științifică, altele sunt deliberat generate, la început ca zvon, mai apoi ca mit.

Mitul este necesar oamenilor în momentele critice din istoria lor, când grupul etnic este în pericol de a-și pierde cultura și limba, când minoritățile etnice se luptă cu discriminarea sau consecințele ei. Sau în acea perioadă când poporul luptă pentru independența politică, când pe ruinele imperiilor apar noi state, când două popoare înaintează pretenții la același teritoriu, când un popor altădată unic este destrămat în bucăți. În toate cazurile mitul despre trecut are menirea să trezească în oameni sentimentul de mândrie și demnitate, să-i unească și să le transmită energia creatoare pentru a depăși crizele. În mituri sunt reflectate cele mai dureroase momente din realitatea contemporană pentru anumite popoare și cuprind reprezentările despre posibilele soluții ale acestor probleme.

Un interes deosebit prezintă miturile pentru cercetătorii moderni în domeniul folclorului, antropologiei, artei etc., care le diferențiază în: mituri propriu-zise (referitoare la apariția unor fenomene din realitatea înconjurătoare, ca sunetul, originea plantelor, a animalelor), mituri despre eroi și întâmplări arhaice și mituri, rezultat al fanteziei. Mulți scriitori l-au considerat ca fundamentare a metaforei poetice.

În cultura contemporană mitul creează mijloace pentru gândirea simbolică. În mituri sentimentul și raționalul sunt unite, ceea ce e puțin accesibil pentru alte mijloace ale culturii contemporane. În mit totul este condiționat și simbolic. Mitul, umanizând și personificând lumea înconjurătoare, le reduce la interpretări umane. Mitologia este folosită astăzi deseori ca amplificator al valorilor, mitul accentuând unul sau alt aspect al valorii.

Așadar, mitul este nu doar prima formă a culturii, dar și schimbarea vieții spirituale a omului, care se păstrează și atunci, când mitul își pierde importanța sa absolută. Mitul este cel mai vechi sistem de valori. Astfel, cultura evoluează de la mit la cunoaștere, de la imaginație la lege.

Bibliografie

Bonte P., Izard M. Dicționar de etnologie și antropologie. București: Editura Polirom, 2007. 799 p.

Deliège R. Introducere în antropologia structurală. Lévi-Strauss astăzi. Chișinău: Editura Cartier, 2008. 188 p.

Dubuisson D. Mitologii ale secolului XX. Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade. București: Editura Polirom, 2003. 335 p.

Eliade M. Aspecte ale mitului. București: Editura Univers, 1978. 195 p.

Kernbach Victor. Dicționar de mitologie generală. București: Editura Albatros, 1995. 701 p.

Mariencescu A. Cultul păgân și creștin. Sărbătorile și datinile romane vechi. București: Editura SAECULUM I. O., 2008. 415 p.

Nelft C. Mitologia egipteană. București: Editura Meteor Press, 2004. 95 p.

Taloș I. Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar. București: Editura Enciclopedică, 2001. 265 p.

Rubinstein R. Miturile Egiptului antic. Chișinău: Editura ARC, 2008. 128 p.

Ursu V., Samoilenco V. Mitologie generală. Chișinău: Editura Pontos, 2011. 300 p.

Vulcănescu R. Mitologie română. București: Editura Academiei Române, 1985. 583 p.

Valentina URSU, doctor în istorie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Chișinău, Republica Moldova)

E-mail: ursuvalentina@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5711-8726>